BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg
BG PULSE JOURNAL

O‘ZBEK XALQ DOSTONLARIDA DINIY-AXLOQIY QADRIYATLARNING BADIIY TALQINI

Abdullayeva Latofat Husanovna

Annotatsiya Mazkur maqolada o‘zbek xalq dostonlarida diniy-axloqiy qadriyatlarning badiiy talqini tahlil qilinadi. Xalq og‘zaki ijodining yirik janri bo‘lgan dostonlarda insonparvarlik, halollik, adolat, sabr-toqat, mehr-oqibat, saxovat, ota-onaga hurmat, va’daga sadoqat kabi fazilatlarning badiiy ifodasi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, "Alpomish", "Go‘ro‘g‘li", "Kuntug‘mish", "Ravshan" singari dostonlar misolida qahramonlar xarakteri orqali diniy-axloqiy qadriyatlarning shakllanishi va ularning xalq ma’naviyati rivojidagi o‘rni tahlil etiladi. Maqolada xalq dostonlarining yosh avlodni ma’naviy barkamollik, vatanparvarlik va ezgulikka yo‘naltirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlari ham ochib beriladi. Tadqiqot natijalari xalq dostonlarida aks etgan diniy-axloqiy qarashlar bugungi kunda ham o‘zining ilmiy va amaliy ahamiyatini saqlab qolayotganini ko‘rsatadi. Ushbu merosni chuqur o‘rganish milliy o‘zlikni anglash, ma’naviy qadriyatlarni asrash va barkamol avlodni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: xalq dostoni, diniy qadriyat, axloqiy qadriyat, badiiy talqin, folklor, ma’naviyat, komil inson, halollik, adolat, sabr, saxovat, vafodorlik, ota-onaga hurmat, xalq pedagogikasi, tarbiya.

Аннотация В статье анализируется художественная интерпретация религиозно-нравственных ценностей в узбекских народных эпосах. Исследуются такие духовные качества, как честность, справедливость, терпение, милосердие, уважение к родителям, верность слову, доброта и гуманизм, получившие отражение в образной системе народных дастанов. На примере эпосов «Алпомыш», «Гороглы», «Кунтугмыш» и «Равшан» раскрывается роль художественных образов в формировании нравственных идеалов народа. Особое внимание уделяется воспитательному значению народных эпосов и их месту в сохранении национально-культурных ценностей. Сделан вывод о том, что религиозно-нравственные идеи, отражённые в народных эпосах, сохраняют свою актуальность и в современных условиях.

Ключевые слова: народный эпос, религиозные ценности, нравственные ценности, художественная интерпретация, фольклор, духовность, честность, справедливость, терпение, милосердие, верность, воспитание, национальные ценности, народная педагогика, художественный образ.

Annotation This article examines the artistic interpretation of religious and moral values in Uzbek folk epics. It analyzes how such virtues as honesty, justice, patience, compassion, generosity, respect for parents, loyalty, and humanity are artistically represented in oral folklore. Based on the epics Alpomish, Gorogly, Kuntugmish, and Ravshan, the study explores the role of epic heroes in expressing religious and moral ideals and their contribution to the spiritual development of society. The article also highlights the educational significance of folk epics in fostering patriotism, moral maturity, and national identity among younger generations. The findings confirm that the religious

and moral values embodied in Uzbek folk epics remain relevant in strengthening national spirituality and educating a morally mature generation.

Keywords: folk epic, religious values, moral values, artistic interpretation, folklore, spirituality, honesty, justice, patience, generosity, loyalty, national values, moral education, folk pedagogy, artistic image.

Kirish Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida ma'naviy-axloqiy tarbiya masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, globallashuv jarayonlari, axborot oqimining keskin ortishi va turli mafkuraviy ta'sirlarning kuchayishi sharoitida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bu borada o'zbek xalqining boy og'zaki ijodi, xususan, xalq dostonlari yuksak ma'naviy va tarbiyaviy salohiyatga ega bo'lgan noyob badiiy meros sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Xalq dostonlari xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, orzu-intilishlari, axloqiy mezonlari va diniy-ma'rifiy qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan bebaho manba hisoblanadi. Xalq dostonlarining qahramonlari odatda kuchli, jasur va mard insonlar sifatida tasvirlansa-da, ularning asl buyukligi jismoniy qudratida emas, balki yuksak axloqiy fazilatlarida namoyon bo'ladi. Ular ota-onaga hurmat ko'rsatadi, el manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yadi, va'dasiga sodiq qoladi, adolat uchun kurashadi, mazlumlarni himoya qiladi va har qanday sinovlarni sabr-matonat bilan yengib o'tadi. Ana shu jihatlar xalqning komil inson haqidagi tasavvurlarini ifodalab, diniy-axloqiy qadriyatlarning badiiy mazmunini ochib beradi. O'zbek folklorshunosligida xalq dostonlarining badiiy xususiyatlari, tarixiy asoslari va poetikasi yuzasidan ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Hodi Zarif, To'ra Mirzayev, Mamatqul Jo'rayev, Bahodir Sarimsoqov, Malik Murodov kabi olimlarning ilmiy ishlari xalq eposini chuqur o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Biroq xalq dostonlarida aks etgan diniy-axloqiy qadriyatlarning badiiy talqinini bugungi davr talablari asosida kompleks tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi o'zbek xalq dostonlarida diniy-axloqiy qadriyatlarning badiiy ifodalanish xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning qahramonlar xarakteri va syujet rivojidagi o'rnini ochib berish hamda xalq dostonlarining ma'naviy-ma'rifiy tarbiyadagi ahamiyatini yoritishdan iborat. Tadqiqot natijalari xalq dostonlarining nafaqat badiiy meros, balki yosh avlodni komil inson ruhida tarbiyalashga xizmat qiluvchi muhim ma'naviy manba ekanligini ilmiy asoslashga xizmat qiladi.

Asosiy qism O‘zbek xalq dostonlarida diniy-axloqiy qadriyatlarning badiiy ifodalanish xususiyatlari O‘zbek xalq dostonlari xalqning ma’naviy tafakkuri, hayot falsafasi va axloqiy qarashlarini o‘zida mujassamlashtirgan yirik epik asarlar hisoblanadi. Ushbu dostonlarda xalqning asrlar davomida shakllangan urf-odatlari, diniy e’tiqodi, odob-axloq me’yorlari hamda ezgulik haqidagi tasavvurlari badiiy obrazlar vositasida ifodalangan. Shu jihatdan xalq dostonlari faqat badiiy-estetik hodisa emas, balki xalq pedagogikasi, milliy tarbiya va ma’naviy qadriyatlarni saqlab qoluvchi muhim manba sifatida ham e’tirof etiladi. Diniy-axloqiy qadriyatlar har bir xalqning ma’naviy taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Islom ta’limotida halollik, adolat, sabr, shukronalik, saxovat, insonparvarlik, mehr-oqibat, ota-onaga hurmat, ilmga intilish va va’daga sadoqat komil insonning asosiy fazilatlari sifatida talqin etiladi. Ana shu fazilatlar o‘zbek xalq dostonlarining deyarli barchasida qahramonlarning xulq-atvori va hayotiy faoliyati orqali tabiiy ravishda namoyon bo‘ladi. Bunda diniy g‘oyalar alohida targ‘ib qilinmaydi, balki xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi va badiiy tafakkuri bilan uyg‘unlashgan holda ifodalanadi. Xalq dostonlarida halollik insonning eng oliy fazilatlaridan biri sifatida tasvirlanadi. Doston qahramonlari har qanday

murakkab vaziyatda ham yolg‘on, xiyonat va hiyla ishlatishdan tiyiladi. Ular o‘z so‘ziga sodiq qoladi, bergan va’dasini bajarishga intiladi hamda el manfaatini shaxsiy manfaatidan ustun qo‘yadi. Ayniqsa, qahramonning bergan va’dasiga sodiqligi uning ma’naviy yetukligini belgilovchi muhim mezon sifatida gavdalanadi. Islom axloqida ham ahdga vafo qilish mo‘min kishining asosiy sifatlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Adolat g‘oyasi xalq dostonlarining yetakchi g‘oyaviy yo‘nalishlaridan biridir.

Dostonlarda qahramonlar doimo zulm va haqsizlikka qarshi kurashuvchi, kambag‘al va mazlumlarni himoya qiluvchi shaxs sifatida tasvirlanadi. Ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi kurash syujetning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanadi. Natijada adolat tantana qiladi, zulm esa mag‘lubiyatga uchraydi. Bu esa xalqning adolatparvarlik haqidagi asriy orzu-intilishlarini ifodalaydi. Dostonlarda sabr-toqat va matonat alohida badiiy qiymat kasb etadi. Asar qahramonlari ko‘pincha uzoq safarlar, ayriliqlar, og‘ir sinovlar va turli qiyinchiliklarni boshdan kechiradi. Ammo ular tushkunlikka tushmaydi, o‘z maqsadidan voz kechmaydi va sabr bilan harakat qilishda davom etadi. Qahramonlarning ana shu ruhiy bardoshi ularning g‘alabasini ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida tasvirlanadi. Islom ta’limotida sabr insonni kamolot sari yetaklovchi eng ulug‘ fazilatlardan biri hisoblanadi. Xalq dostonlarida ota-onaga hurmat va ularga itoat qilish g‘oyasi ham muhim o‘rin egallaydi. Qahramonlar muhim qarorlar qabul qilishdan oldin ota-onasining roziligini olishga intiladi, ularning duosini eng katta madad deb biladi. Ota-onaning oq fotiha berishi qahramonning kelajakdagi muvaffaqiyatining ramzi sifatida talqin qilinadi. Bu holat xalqning diniy va milliy qadriyatlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yaqqol namoyon etadi.

Dostonlar misolida diniy-axloqiy qadriyatlarning badiiy talqini

O‘zbek xalq dostonlari orasida **"Alpomish"**, **"Go‘ro‘g‘li"**, **"Kuntug‘mish"** va **"Ravshan"** dostonlari diniy-axloqiy qadriyatlarni badiiy aks ettirishi bilan alohida ajralib turadi. Ushbu dostonlarda qahramonlarning jasorati jismoniy kuch bilangina emas, balki ularning ma'naviy pokligi, halolligi, sabr-toqati va adolatparvarligi orqali namoyon bo'ladi. Folklorshunos To'ra Mirzayev ta'kidlaganidek, o'zbek xalq eposining asosiy xususiyatlaridan biri qahramonlarning xalq orzu-umidlari va ma'naviy idealini o'zida mujassam etishidir [4]. **"Alpomish"** dostonida Alpomish obrazi komil inson timsolida gavdalanadi. U ota-onasiga hurmat bilan munosabatda bo'ladi, el manfaatini shaxsiy manfaatidan ustun qo'yadi, bergan va'dasiga sodiq qoladi hamda zulmga qarshi kurashadi. Islom ta'limotida ham va'daga vafo qilish yuksak fazilat sifatida baholanadi. Qur'oni karimda: **"Ahdga vafo qilinglar. Zero, ahd haqida albatta so'ralursiz"** (Isro surasi, 34-oyat) deyiladi. Ushbu oyat mazmuni Alpomish xarakterida o'zining badiiy ifodasini topgan. Barchin obrazi esa iffat, hayo, sadoqat va matonat timsolidir. Uning Alpomishga bo'lgan sadoqati, oilaviy qadriyatlarga hurmati va sabr-toqati Sharq ayoliga xos yuksak axloqiy fazilatlarni ifodalaydi. Bu jihatlar hadislar mazmuni bilan hamohang bo'lib, oila mustahkamligi va o'zaro hurmatning jamiyat barqarorligidagi o'rnini ko'rsatadi. **"Go'ro'g'li"** turkum dostonlarida adolat va insonparvarlik yetakchi g'oya hisoblanadi. Go'ro'g'li kambag'al va mazlumlarning himoyachisi sifatida tasvirlanadi. U zulm va zo'ravonlikka qarshi kurashadi, haqiqatni himoya qiladi. Qur'oni karimning **"Albatta, Alloh adolat va ezgulikni amr etadi..."** (Nahl surasi, 90-oyat) mazmuni Go'ro'g'li faoliyatida badiiy talqin etilganini kuzatish mumkin. **"Kuntug'mish"** dostonida oilaviy sadoqat, sabr-toqat va mehr-oqibat g'oyalari ustuvor hisoblanadi. Asar qahramonlari uzoq ayriliq va og'ir sinovlarni boshdan kechirsa-da, o'z e'tiqodi va insoniy fazilatlarini yo'qotmaydi. Qur'oni karimda: **"Albatta, Alloh sabr qiluvchilar bilan birgadir"** (Baqara surasi, 153-oyat) deb marhamat qilingan. Doston

voqealari aynan ushbu g'oyaning badiiy tasdig'i sifatida namoyon bo'ladi. **"Ravshan"** dostonida do'stga sadoqat, rostgo'ylik, or-nomus va mardlik kabi fazilatlar ustuvor o'rin egallaydi. Qahramon har qanday vaziyatda ham yolg'on va xiyonatdan yiroq bo'lib, adolat yo'lidan chekinmaydi. Bu esa Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning **"Sizlarning eng yaxshilaringiz axloqi eng go'zal bo'lganlaringizdir"** mazmunidagi sahih hadisi bilan uyg'unlashadi. Folklorshunos Hodi Zarif va To'ra Mirzayevlarning ilmiy tadqiqotlarida xalq dostonlari xalqning ma'naviy tafakkuri, axloqiy ideallari va estetik qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan noyob badiiy meros sifatida baholanadi [3; 4]. Darhaqiqat, doston qahramonlarining xatti-harakatlari orqali halollik, adolat, sabr, saxovat va ota-onaga hurmat kabi fazilatlar badiiy umumlashtirilgan. Natijada diniy-axloqiy qadriyatlar xalqning kundalik hayoti va dunyoqarashi bilan uyg'un holda ifodalanadi. Shunday qilib, o'zbek xalq dostonlari diniy-axloqiy qadriyatlarni badiiy jihatdan yoritishda muhim manba hisoblanadi. Ular orqali yosh avlod ongida ezgulik, vatanparvarlik, insonparvarlik, bag'rikenglik va komil inson g'oyalari shakllantiriladi. Shu sababli xalq dostonlarini diniy-axloqiy nuqtayi nazardan o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik va folklorshunoslik, balki pedagogika hamda ma'naviyatshunoslik uchun ham dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Xulosa O‘zbek xalq dostonlari xalqning ko‘p asrlik ma’naviy merosi, tarixiy xotirasi va axloqiy qarashlarini o‘zida mujassamlashtirgan noyob badiiy manbalardan biridir. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, xalq dostonlarida diniy-axloqiy qadriyatlar xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi va estetik tafakkuri bilan uzviy uyg‘unlashgan holda badiiy ifodasini topgan. Ushbu qadriyatlar asar qahramonlarining xarakteri, xatti-harakati, hayotiy sinovlari hamda syujet rivoji orqali tabiiy va ta’sirchan tarzda yoritilgan. Tahlillar natijasida "Alpomish", "Go‘ro‘g‘li", "Kuntug‘mish" va "Ravshan" kabi xalq dostonlarida halollik, adolat, sabr-toqat, mehr-oqibat, saxovat, ota-onaga hurmat, va’daga sadoqat, vatanparvarlik va komil inson g‘oyasi yetakchi diniy-axloqiy qadriyatlar sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi. Shu jihatdan dostonlar diniy va milliy qadriyatlarning o‘zaro uyg‘unlashgan badiiy tizimini aks ettiruvchi muhim adabiy yodgorliklar hisoblanadi. Bugungi globallashuv sharoitida yoshlarning milliy o‘zligini anglashida, ma’naviy immunitetini mustahkamlashda va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida kamol topishida xalq dostonlarining tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois xalq dostonlarini adabiyotshunoslik, folklorshunoslik, pedagogika va ma’naviyatshunoslik nuqtayi nazaridan kompleks o‘rganish, ularda mujassam bo‘lgan diniy-axloqiy qadriyatlarni ta’lim jarayoniga kengroq tatbiq etish maqsadga muvofiqdir. Xulosa qilib aytganda, o‘zbek xalq dostonlari diniy-axloqiy qadriyatlarning badiiy ifodasini o‘zida mujassamlashtirgan bebaho ma’naviy merosdir. Ularda aks etgan ezgulik, adolat, halollik, sabr, sadoqat va mehr-oqibat kabi fazilatlar bugungi jamiyat uchun ham yuksak tarbiyaviy ahamiyatga ega. Mazkur merosni ilmiy asosda o‘rganish va keng targ‘ib etish milliy qadriyatlarni asrash, ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalash hamda xalqning boy madaniy merosini kelajak avlodlarga yetkazishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qur'oni karim. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2021.
2. Imom al-Buxoriy. Al-jome' as-sahih. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2019.
3. Imom Muslim. Sahihi Muslim. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2020.
4. Mirzayev T. Alpomish (ilmiy nashr). – Toshkent: Sharq, 2010.
5. Mirzayev T. Go'ro'g'li turkumi. – Toshkent: Tamaddun, 2011.

6. Mirzayev T. Xalq baxshilarining epik repertuari. – Toshkent: Fan, 1979.
7. Zarifov H. O'zbek xalq dostonlari haqida tadqiqotlar. – Toshkent: Fan, 1973.
8. Jirmunskiy V. M., Zarifov H. O'zbek xalq qahramonlik eposi. – Moskva: Goslitizdat, 1947.
9. Jo'rayev M. O'zbek folklorshunosligiga kirish. – Toshkent: Fan, 2017.
10. Sarimsoqov B. O'zbek folklorining janrlar tarkibi. – Toshkent: Fan, 1984.
11. O'zbek xalq ijodi. **Alpomish**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
12. O'zbek xalq ijodi. **Kuntug'mish**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
13. O'zbek xalq ijodi. **Ravshan**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
14. O'zbek xalq ijodi. **Go'ro'g'li**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
15. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
16. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
17. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
18. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ma'naviy-ma'rifiy sohani rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
19. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti ilmiy to'plamlari.
20. **O'zbek folklori ocherklari**. – Toshkent: Fan, 1988.